

neki društveni aspekti komasacije*

dr svefozar livada

sociologija sela 61/62 107 aktualna tema: o komasaciji zemljišta

Komasacija zemljišta, kao agrotehnički postupak kojim se sakupljaju razbacane parcele zemljišta u jednu cjelinu ili više zaokruženih cjelina (gromada) ima za cilj da optimalizira proizvodnju uz što minimalnije troškove. To je veoma složen i po svojim posljedicama dalekosežan zahvat. Stoga i postoje različiti oblici komasacije: parcijalna, totalna, usmjerena, radikalna, rekomasacija, komasacija kultura i slično. U svim slučajevima dolazi do izmjene prvobitnog stanja (ne)uređenosti zemljišta. U pravilu, komasaciju najčešće prati više korespondentnih pravnih, vlasničkih, tehničkih i društvenih mjera, kao npr. meliorativni postupci, uređenje režima voda, putne mreže, stvaranje zaštitnih pojaseva, regulacije i asanacije gravitirajućih naselja, itd.

Komasacije se javljaju od onih vremena otkad čovjek teži da vlada ili, bolje reći, upravlja prirodnim tokovima i procesima, ali ne kao pobjednik ili vlasnik, nego kao superiorniji dio prirode. Prema tome, uređenje ili konsolidacija zemljišta za čovjeka je oduvijek bio aktualan problem. S tim je u vezi Marx s pravom isticao: »Čak i neko cijelo društvo, nacija, pa i sva istovremena društva uzeta zajedno, nisu vlasnici zemlje. Oni su samo njeni posjednici, uživaoci i imaju je kao boni patres familias (dobri domaćini) ostaviti poboljšanu slijedećim generacijama«. Prema tome, apsurd vlasništva, njegov fetiš i misterij ostavio nam je taj povijesni anakronizam »pravo posjedovanja komadića zemljine kugle«, a taj »komadić« iz generacije u generaciju u nas ne bijaše poboljšavan, nego nerijetko do apsurdna raubovan i za sadašnja vremena nedozvoljivo degradiran. U središtu toga jest velika rasparčanost.

■
*) Ovaj prilog ima za cilj da problematizira društvene aspekte komasacije zemljišta. Pri tom se djelomično referira na zbornik radova s **Prvog jugoslovenskog savetovanja o komasaciji zemljišta**, održanog u svibnju 1978. godine u Prištini (izdanje Saveza geodetskih inženjera i geometara Jugoslavije). Što sve komasacija sadrži, koje su joj prednosti — pozitivne ako se provodi, a koje su joj posljedice negativne ako se ne provodi, najbolje pokazuje ovaj zbornik radova s prvog jugoslovenskog savjetovanja o komasaciji zemljišta. On sadrži 26 priloga 37 autora, iznesenih na 356 stranica. Iako bi se pojedinim tekstovima moglo koješta zamjeriti, pa neke i opovrći, u cjelini se može reći, da su inženjeri geodeti i geometri ozbiljno shvatili akutnost neuređenog agrarnog prostora.

Klasici marksizma su s pravom pridavali veliku važnot koncentraciji zemljišta, napose njegovu podruštvovljenju (socijalizaciji). O tome je Marx pisao slijedeće: »Po svojoj prirodi parcelno vlasništvo isključuje: razvitak društvenih proizvodnih snaga rada, društvene oblike rada, društvenu koncentraciju kapitala, stočarstvo u velikom razmjeru, progresivnu primjenu nauke.« Klasici su bili svjesni, da proces koncentracije a napose socijalizacija zemljišta neće ići lako i jednostavno. Naprotiv, isticali su, ići će teško. Kautsky izričito podvlači: »Vrlo teško će se krupni zemljišni posjed stvoriti tamo, gde danas vlada isključivo sitni, pa ma koliko ovaj propadao i ma koliko bila nadmoćna krupna gazdinstva«.

Saznanje naše agrarne politike o prednosti velikog posjeda, tolerancija »specifičnog monopola seljaka na dio zemljine kugle«, može se smatrati privremenim odnosom prema »misteriju historijskog fetiša«. Međutim, moramo radikalnije ići prema konsolidaciji zemljišta u skladu s preživjelosti misterija i gospodariti sa zemljom »poput dobrih domaćina« kako zbog naših današnjih potreba, tako i zbog generacija koje slijede. Mi zato imamo više razloga, jer nam je teritorijalizacija našeg seljaštva, i kasnija agrarna prenapučenost, ostavila ogromnu rascjepkanost zemljišta. Da navedemo samo nekoliko ilustracija. Prema materijalima o komasaciji Republičkog sekretarijata za financije rasparceliranost je posjeda godine 1971. bila slijedeća: u SR Hrvatskoj bilo je 13,700.000 katastarskih čestica, u SR Sloveniji 4,350.000, u SR Srbiji 15,130.000, u SR Bosni i Hercegovini 7,100.000, u SR Makedoniji 2,900.000 i u SR Crnoj Gori 1,400.000. To praktično znači da je jugoslavenski posjed sastavljen od 44,580.000 katastarskih čestica, odnosno 16.900 odvojenih dijelova.

Rascjepkanost posjeda, znači, više je nego enormna. Ako smo to morali nekad tolerirati, u doba kad je obrada zemlje bila »samo po mjeri zaprege i gole snage čovjeka«, danas je to nedopustivo, neekonomično i neracionalno gospodarenje zemljom. Može se s punim pravom reći da je to najveći anakronizam našeg agrara danas. To je najveća prepreka tehničko-tehnološkoj optimalizaciji proizvodnje. »Sukob traktora i međe« zapravo je otpor primjeni nauke u agraru, sukob suvremenog i tradicionalnog u jugoslavenskoj poljoprivredi; to je, čini se, najveći uteg bržem progresu u toj oblasti privređivanja.

Suvremena teorija uređenja prostora polazi sa stajališta potrebe tzv. »permanentnog uređenja prostora«. Zbog toga se posvuda u razvijenom svijetu provode tzv. »radikalne komasacije«, rekomasacije, reambulacije, melioracije, jer su one konstitutivni dio svake agrarne politike.

Naime, dinamika suvremenih promjena u svim domenama života, pa i u agraru zahtijeva neprekidnu revalorizaciju gospodarenja s agrarnim prostorima. To prije, što su agrarni resursi ograničeni, što je od svih kriza proizvodnje hrane postala najdramatičnija. Dovoljno je navesti činjenicu da godišnje desetci milijuna ljudi umiru od gladi.

U globalnoj strategiji podjele zemljišta u razvijenim zemljama, na prvom mjestu jest rajonizacija prema tzv. »subvencijama prirode«, tz. preferencijama ili komparativnim prednostima za proizvodnju. Druga je po redu, ali ne i po važnosti, podjela na agrarne ili poljo-

privredne i urbane ili nepoljoprivredne prostore. Treća podjela jest izdvajanje iz nepoljoprivrednih prostora čistog urbano-građevinskog, odnosno industrijskog zemljišta, ili iz ovog izdvajanje rekreacijskog ili najzad strateškog prostora.

Zakonodavne regule, kao normirani oblik primjene prostorne politike posvuda su jasne i veoma stroge. Posvuda se vodi energična borba za tzv. prirodnu implantaciju u prostor, prirodno uraštanje nasuprot gruboj penetraciji. Industrija, tvornica, pogoni, građevinski objekti, magistralni veliki sistemi idu za resursima, sirovinama, radnom snagom. Posvuda se više misli na generacije koje dolaze nego u nas. Da ne ostanem samo na tvrdnjama navodim nekoliko slijedećih primjera:

1) u nas još uvijek nema jasne rajonizacije zemljišta prema komparativnim prednostima za poljoprivrednu proizvodnju;

2) nema stroge podjele na agrarne — poljoprivredne i nepoljoprivredne prostore, što ima za posljedicu društveno nedopušteno penetriranje u prostor, izmjenu njegove namjene, uzurpacije i ozbiljan sukob s javnim interesom;

3) nema stroge podjele urbanog prostora na građevinski, urbani, industrijski, rekreacijski i strateški;

4) humanizacija prostora u nas je spontana, bliža osobnom nego društvenom interesu u mnogim domenama. Socijalistička teorija, a na žalost i praksa, u prostornoj politici ponavlja promašaje i grijehove razvijenog kapitalizma ozbiljnom penetracijom u cijele ekosisteme;

5) trebalo je mnogo vode da proteče, pa da se na saveznom te republičkim i pokrajinskim nivoima, zakonski regulira zaštita i uređenje prostora; tu smo na žalost nedosljedni: norme imamo, ali ih se ne držimo.

Zemljom se slabo gospodari. Dovoljno je navesti činjenicu da u nas kao posljedica spontaniteta deagrarijacije, s jedne, i slabog gospodarenja sa zemljištem, s druge strane, već oko 1,500.000 ha obradivih površina nitko ne obrađuje.

Teorijski znamo prednosti krupnog posjeda nad sitnim, ali se za njega dosljedno i konzekventno ne borimo u cijelom poratnom razvoju. To posebno potvrđuju one rijetke radikalne komasacije. Npr. komasacijom 20 k. o. u Novoj Gradiški društveni sektor povećan je za 4.302 ha. Društveni sektor prije komasacije bio je rasparčan u 1.963 parcele, a poslije komasacije samo u 267 tabli. Istovremeno, smanjenjem broja parcela izgrađeni su bolji putovi, povećana kanalska mreža, melioriran veliki prostor, postignuta pravilnost parcele, osigurane površine za javne potrebe sela, dokinuti razlozi parničenja, provedena regulacija naselja, izvršena suvremena zemljišna knjiženja, itd. Prinosi pšenice povećani su u razdoblju 1964—1977. od 16,32 na 52,93 kvintala a kukuruza od 33,66 na 62,90 kvintala.

Uređenje zemljišta nije išlo lako u Novoj Gradiški; naprotiv, bilo je složeno, teško, skupo. Procjenjuje se, da je 31% troškova komasacije i hidromelioracije plaćeno zemljom interesenata. Ali ipak, isplatilo se učtverostručenom proizvodnjom za 13 godina! Kod pet kultura (pšenice, kukuruza, ozimog i jarog ječma i repice) povećanje proizvodnje u vagonima iznosilo je 501 : 4.082.

Slični ili čak povoljniji učinci javljaju se i u drugim slučajevima provedenih komasacija u našoj republici. Njih je na žalost malo, dok je broj tzv. radikalnih komasacija — simboličan.

Tradicija komasacije, napose komasacije kultura u nas, dosta je duga, a u Hrvatskoj je i najstarija. Analiza provedenih komasacija u SR Hrvatskoj u posljednjih 20 godina daje slijedeću sliku: komasacije su provodene u samo 35 općina (dakle u svakoj trećoj) i to na površini od 460.608 ha u 149.050 domaćinstava koja su bila rasparcelirana prije komasacije u 1.223.998 parcela, a poslije komasacije u 494.230 parcela. Istovremeno, putna mreža povećana je od 12.953 na 18.784 km; kanalska mreža povećana je od 5.499 na 11.835; društveni je sektor komasacijom uvećan od 121.154 na 156.027 ha. Od ukupno 59.654.680 dinara tehničko geodetskih troškova učesnici su snosili 49.243.488 dinara. Na žalost, ne postoje podaci o hidrotehničkim, odnosno meliorativnim troškovima. Nema sumnje, ako se u proizvodnoj bilanci komasiranih prostora bilježi najmanje 60% do najviše 400% povećanje proizvodnje, onda je očita ogromna prednost proizvodnje na komasiranim prostorima.

Komasacija u uređenju zemljišta, pored proizvodnih, ima i neke druge učinke. U njoj se najčešće provodi otkup zemljišta od individualnih posjednika, preuzima otkriveni višak iznad radničkog i (ne)zemljičarskog maksimuma, ustupa se dio zemljišta na teret troškova komasacije, ustupaju se zemljišta staračkih domaćinstava za doživotnu naknadu, preuzima se prostor onih vlasnika koji se odriču zemlje sa i bez nadoknade, otkrivaju se uzurpacije, razara se nefunkcionalna putna mreža, međe, zatrpavaju se stari kanali, deponiji, krče živice, dokidaju stari salaši, nefunkcionalna gospodarstva, stvaraju se optimalniji oblici, pravci, oblici gromada. Osim toga stvara se mogućnost optimalnog korištenja i planiranja pojedinih kultura i proizvodnje u cjelini. Javni i društveni interes dobiva ono značenje u odnosu na osobno i privatno, koje mu u gospodarenju zemljom i pripada.

Komasacija je prva pretpostavka za prostorno planiranje općenito. Ona je njegov konstitutivni dio. Njome se stvara osnova za putove i prometnu mrežu u poljoprivrednom teritoriju, regulira režim voda, kanali navodnjavanja i odvodnjavanja, stvaraju se zaštitni pojasevi, osobito protiv eolskih erozija, sprečavaju se denudacije, bujična razaranja, vrši se ekološka zaštita čovjekove sredine, definiraju se građevinski prostori, formiraju se optimalne veličine, oblici i smjerovi poteza za mehaničku obradu, zaokružuje se društveni sektor. Nadalje, komasacijom se definira prostor urbanog zemljišta, zemljišta kooperanata i udruženih proizvođača, definira se stav prema posjedima nepoljoprivrednika, prema staračkim, mješovitim i čisto poljoprivrednim gospodarstvima, stvara se osnova za rajonizaciju ili komasaciju kultura, Tek nakon komasacije zemljište može biti tretirano »po mjeri strojeva i spoznaji nauke«.

* * *

Komasacija je danas urgentni društveni problem kako agrarne politike, tako i društva kao cjeline. Treba imati u vidu da je agrarni prostor najveća tvornica bez krova pod nebeskim svodom, da je kao dobri domaćini moramo oplemenjivati, i sređenu predavati generacijama koje dolaze. Sadašnje generacije moraju se tehničko-tehnološki prema gospodarenju zemljom ponašati optimalnije, zbog jednostavne činjenice što je prostor nužna pretpostavka života i rada.

Svetozar Livada:

Some Social Aspects of Land Redistribution

Summary

The author discusses the meaning of land redistribution under present conditions of improvement of agricultural production. He stresses, that this measure does not only mean the ordering of land, i. e. grouping of small plots into bigger complexes, but rather has a wider social meaning. Land consolidation is frequently accompanied by other undertakings or measures, such as amelioration, building of water canals, construction of roads, reorganization, building of gravitating settlements etc.

The largest obstacle for the technical and technological organization of the optimal production in Yugoslavia is the so called »conflict between the tractor and the boundary« — meaning, however, the opposition to the application of science in agriculture, i. e. the conflict between the modern and the traditional in agriculture. The dynamics of modern changes in all spheres of life, as well as in agriculture, requires a constant revalorization of farming with agrarian spaces, due, in the first place, to the limitation of agrarian resources as well as to the fact, that from all existing crises, the crisis of food production is mostly to be felt.

Therefore, it is necessary to work upon the so called permanent arrangement of space. The legal provisions regarding the policy of space are clear and very strict; however, these rules are not abided. Due to spontaneous deagrarianization on the one side and bad management of land on

Некоторые общественные аспекты перемежевания и обмена земельных участков

Резюме

Автором рассмотрена важность перемежевания и обмена земельных участков в современных условиях увеличения объема производства сельскохозяйственной продукции. Кроме того, перемежевание и обмен земельных участков не заключается только по мнению автора, в землеустройстве или группировке небольших участков в большие комплексы; актуальность и значение этого процесса возрастает в более широких масштабах т. е. в условиях социалистического общественного строя.

Чаще всего перемежевание и обмен земельных участков сопровождаются и другие мероприятия в том числе мелиоративные работы, устройство водяных каналов, развитие системы связей (строительство автомобильных дорог), санация и организация гравитирующих поселений и др. Значительным препятствием технико-технологической организации оптимального производства в Югославии является т. наз. »столкновение трактора и межи«; в сути это сопротивление к применению достижений науки в аграрной сфере, или столкновение современных и традиционных явлений в сельском хозяйстве. Динамика современных изменений во всех сферах жизни, также и в аграрной сфере, требует непрерывной ревалоризации хозяйствования с аграрными пространствами, тем более что аграрные ресурсы ограничены. Из всех ныне присущих кризисов, кризис в производстве продуктов питания нагляднее всех.

Поэтому необходимо рассмотреть вопрос т. наз. перманентного устройства пространства. Пространственную политику регулируют ясные и неукоснительные законные положения, но все эти нормы ныне полностью не соблюдаются. Вследствие спонтанной деаграризации с одной стороны, и несоответствующего

the other, there are already at the moment about 1,50 thousand acres of farming land in Yugoslavia, which no one cultivates!

According to the author, land redistribution is the pre-condition for spatial planning. The today's generations have to behave towards land management with more responsibility, and namely, out of the simple fact, that space is the necessary pre-condition for life and work.

хозяйствования с земельными участками с другой стороны, у нас ныне примерно 1.500 тыс. га площадей которые никто не обрабатывает!

Перемежевание и обмен земельных участков являются первостепенной предпосылкой для пространственного планирования, с полным правом утверждает автор. Нынешнее поколение должно проявить более ответственное отношение к хозяйствованию с земельными участками по весьма простой причине: пространство является императивной предпосылкой жизни и работы.